

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 221/1-ХП/9 20.02.2014. године	
---	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој Х редовној седници, 20.02.2014. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: СРБИЈА И СТАРА СРБИЈА (1804-1839), докторанда Уроша Шешума.

За ментора је одређен проф. др Милош Јагодић.

<u>Доставити:</u> 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Милош Арсенијевић
---	---

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
04/1-2 бр. 6/2471	
(број захтева)	
21.02.2014.	
(датум)	Веће научних области друштвено-хуманистичких наука
	(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Србија и Стара Србија (1804-1839)

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Урош (Славко) Шешум

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо Филозофски у Београду образовање:

Година 2010. дипломирања:

Назив мастер рада кандидата:

Српска четничка организација 1905-1908. године

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањен: Филозофски

Година одбране мастер рада: 2011.

Обавештавамо вас да Наставно-научно веће је

на седници 20.02.2014. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Милош Арсенијевић</u>

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Урош Шешума

Име и презиме ментора: Милош Јагодић

Звање: ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, Београд 2009, Завод за уџбенике, ISBN 978-86-17-15865-9.
2. *Нови крајеви Србије 1912-1915*, Београд 2013, Филозофски факултет Универзитета у Београду, ISBN 978-86-88803-17-5.
3. *Нуфуско питање: проблем званичног признавања српске нације у Турској 1894-1910*, Историјски часопис 57 (2008), 343-353.
4. *Два извештаја Артура Еванса о Старој Србији из 1883. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 30 (2009), 77-96.
5. *Планови о политици Србије према Старој Србији и Македонији (1878-1885)*, Историјски часопис 60 (2011), 435-460.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, ANCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, ANCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за

високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Милош Арсенијевић

Образложење предлога теме докторске дисертације

Србија и Стара Србија (1804-1839)

Предмет истраживања предложене докторске дисертације јесте корелација између устаничке и Србије кнеза Милоша Обреновића са облашћу које је у Средњем веку чинила језгро српске државе, Старом Србијом, односно Рашком облашћу, Косовом, Метохијом, Јужним Поморављем и деловима данашње Републике Македоније. Период који обрађујемо представља заокружену хронолошку целину, период Српске револуције и почетак изградње модерне српске државе под вођством кнеза Милоша у Србији и први период танзимата у Османском царству, чији је део била Стара Србија, са неопходним освртом на опште стање Османског царства и Срба у њему у последњим годинама 18. века, као и међусобним односом Великих сила Европе ка Турској и Србима између 1780. и 1839. године.

Првим и Другим српским устанком, као и дипломатском активношћу кнеза Милоша Обреновића створена је Кнежевина Србија, на територији нешто шириј од турског Београдског пашалука. Српске области на југу, негдашње језгро Средњевековне Србије нису ослобођене устанцима већ су остале под влашћу Османског царства.

Османско царство налазило се у ово време у стању анархије. Локални прваци: ајани, пашалари и капетани владали су готово независно од централне власти својим областима. Будући да је Царство гушило српске и грчке устанке и у два наврата ратовало са Русијом, султан је војску могао да окупи само повлађујући локалним управницима који су му окупљали трупе у замену за неузнемиравање у неограниченој власти над територијама којима су управљали. Пашалари су били толико осииони у односу на централну власт да су водили мале међусобне ратове за територије којима је управнике номинално именовао султан. Међусобни сукоби локалних моћника и њихова потреба за војском, створили су појаву крцалија, плаћеничко-разбојничких дружина које су некада ратовале за рачун султана, некада моћника а некада су просто пљачкали и

уцењивали градове па и читаве области Османског царства. Стара Србија је била област где је пашаларство доживело свој врхунац и где су крцалијски походи били чести. У њој се у 18. веку формирало неколико наследних управних области којима су неограничено владали чланови породица Циноли на Косову, Махмудбеговић и Ротуловић у Метохији, Шашит паша и Хусеин паша и њихови синови у врањском, лесковачком, нишком крају и у Топлици, Авзи паша у скопском, Абдураман паша у тетовском крају и вазали Али Паше Тепеленија у данашњој Западној Македонији.

Реформистички напори султана Махмуда II изазвали су отпор већег дела пашалара па је централна власт у периоиду од 1821. до 1839. била приморана да отпор пашалара ломи војним походима, у чему је на крају и успела укинувши све пашаларске области. Учешће пашалара у походима Царства против Србије 1804-1813. и 1815. против грчких устаника 1821-1829. и Русије 1806-1812, 1828-1829, њихови међусобни сукоби и сукоби са султановим војскама 1830-1836. праћени су великом мобилизацијом муслиманских Арбанаса из данашње Албаније и њиховом колонизацијом у пашаларским областима, што је довело до повећаног етничког притиска Арбанаса на српско становништво. Истовремено са притиском Арбанаса на рурална подручја насељена хришћанима и анархију у Царству, дошло је до појачаних миграција хришћанског становништва у нешто сигурније турске градове, што је довело до стварања бројног слоја хришћанских трговаца и занатлија у пашаларским престоницама.

Док је Стара Србија пролазила кроз анархију и не мање болне реформе, на територији нешто широј од Београдског пашалука се прво кроз устанке а затим дипломатским путем и изградњом институција стварала обновљена српска држава.

У ослободилачким плановима Карађорђа и Милоша Обреновића области Старе Србије заузимале су посебно место што се види по истицању значаја јужног фронта у Првом српском устанку и политици Милоша Обреновића према овој области након 1815. године. Први српски устанак изазвао је ослободилачки дух, па чак и ослободилачке покрете српског народа у појединим деловима Старе Србије, што је за последицу имало пребегавање бораца и значајну имиграцију неборачког становништва на ослобођене територије Србије.

Имиграција у слабо насељену Србију српског становништва Старе Србије наставила се кроз сво време друге владе кнеза Милоша и то готово у све округе. Међутим, највећи допринос општој демографској слици српске државе становништво Старе Србије је дало на пољу формирања српског варошког, трговачког и занатлијског слоја, будући да је приличан број хришћанских становника Србије претпостављао живот у варошима руралним областима и већински се опредељавао за пољопривреду, за разлику од насељеника који су имали традицију варошког живота у завичају. Досељавање Срба из Старе Србије у Србију рефлектовало се на етничку и верску слику области из које су се исељавали. Имиграција Срба, односно проређивање српског становништва поспешивало је ширење и јачање Арбанаса, а у неким областима посредно изазвала исламизацију преосталих угрожених хришћана.

Углед и утицај духовних центара у Старој Србији, у првом реду: манастира Дечана, Пећке Патријаршије, Девича, Леснова, Св. Прохора Пчињског, Св. Јована Бигорског и Трескавца није се заустављао на граници Србије са Турском. Ходочасници из Србије одлазили су у поменуте манастире на поклоњења а калуђери и игумани тражили су и добијали материјалну помоћ како од кнеза Милоша тако и од обичних становника путем прошње. Обнова манастира и цркава у Старој Србији али и побољшање положаја српског становништва понекад су проистицали из личног односа кнеза Милоша са пашаларима и његовим утицајем на Порту, па смо због тога посебну пажњу обратили на односе српског кнеза са суседним муслиманским првацима.

Трговачке везе Србије и Старе Србије биле су нарочито живе и представљале су важан фактор у узајамном односу две области. Трговачки послови српског кнеза и србијанских трговаца са пашаларима и српским и муслиманским трговцима у њиховим областима омогућавале су проток капитала и информација и стварали и одржавали поред чисто пословних и културне, духовне и друштвене везе.

Иконописци, неимари и свештеници Старе Србије имали су велику улогу у обнови духовности у Србији двадесетих и тридесетих година 19. века. Зографи, дуборесци, каменоресци, неимари из јужних српских области присутни су при

грађењу или украшавању готово свих цркава у Србији у овом периоду. Они су својим деловањем ширили естетику и духовне култове карактеристичне за јужне области у Србији и на тај начин повезивали две области. Свештеници из Старе Србије, било да су се настањивали у Србији или да су у њу долазили да траже милостињу за светиње из завичаја, такође су доприносили формирању свести о духовном јединству Старе Србије и Србије.

Народна предања и епска поезија, чија је позорница најчешће Стара Србија, било да су настајали на северу или југу, одржавали су код Срба на почетку 19. века свест о припадању истом народу и формирали у широким народним масама слику о томе које територије насељава српски народ, односно које територије треба да обухвати коначно ослобођена будућа српска држава. Предања и епске песме утицале су на формирање у националном смислу свих православних Срба без обзира на њихово образовање или позицију на друштвеној лествици. Може се рећи да је утицај предања и епских песама на стварање деветнаестовековних српских националних и политичких програма био пресудан.

У предложеном раду покушаћемо да обрадимо све аспекте односа Србије и Старе Србије. Користећи домаћу архивску грађу, објављене српске, турске, руске, француске и аустријске изворе, домаћу и страну литературу и оновремену штампу покушаћемо да одговоримо на бројна, у историографији слабо осветљена питања: утицај миграција на линији Стара Србија-Србија на демографску слику Србије и етничку слику Старе Србије, учешће Старосрбијанаца у формирању вароши у Србији, однос староседелачког становништва Србије према досељеницима из Старе Србије, духовне, економске, културне и просветне везе Србије са Србима у Старој Србији, утицај Србије на изградњу, обнову или стагнацију манастира и цркава у Старој Србији, однос свештенства из Старе Србије са Србијом, утицај личних и трговачких веза кнеза Милоша Обреновића и пашалара на положај српског народа и цркве у Старој Србији, народно предање и епске песме као катализатор националне идеје и свести о Старој Србији као српској земљи.

ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Основни циљ нашег истраживања је да на основу доступних извора и литературе што свестраније објаснимо однос Србије са Србима јужно од српске границе у Османском царству у периоду од почетка Српске револуције до краја прве владе Милоша Обреновића и доношења Хатишерифа од Гилхане. Користећи литературу, архивску грађу, путописе и извештаје страних дипломата покушаћемо да прикажемо положај Срба у Османском царству у контексту рефлексивних српских устанака, грчког устанка, руско-турских ратова и унутрашњих трзавица током танзимата у Царству. Да би приказали односе Србије и Старе Србије у периоду који се овим радом обрађује, нужно је да прикажемо општи ток развоја српске државе 1804-1839. али и реформистичку еру Османског царства и његове ратове са православним народима и државама у прве четири деценије 19. века.

Наши главни циљеви биће усмерени на то да пружимо одговоре на питања која су у домаћој историографији остала нерасветљена или слабо позната: какво је место заузимала Стара Србија у национално-ослободилачким плановима Карађорђа и Милоша Обреновића; да ли је у Србији постојала свест о Старој Србији као области и о неопходности њеног ослобођења; колико су Српски устанци утицали на промену етничке слике Старе Србије; да ли је и колико популациона политика Србије утицала на етничке губитке српског народа у Старој Србији; у којој мери је становништво Старе Србије утицало на изградњу демографске слике Србије до 1839. године; када је почела и како се одвијала арбанашка етничка инвазија на српски етнички простор у Старој Србији; шта је претежнији фактор за ширину обима српских миграција из Старе Србије, арбанашка етничка експанзија или повољан однос Србије према имигрантима; каква је била природа духовних и културних веза Србије и Старе Србије; колики је био удео Старе Србије у спољној трговини Србије; колики је значај народног предања за српско схватање сопственог етничког простора; како су сукоби турских и арбанашких великаша, међусобни и са Портом, утицали на положај Срба у Старој Србији и каква је била улога Србије у овим догађајима.

Коначни циљ истраживања је анализа односа Србије према Старој Србији у радом одређеном хронолошком оквиру, кроз сагледавање свих сложених елемената ових односа-популационог, економског, друштвеног, духовног, итд..

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ

- ❖ Посебно место Косова и Метохије и уопште Старе Србије у националној свести Срба у Србији у време Првог српског устанка и политици Милоша Обреновића.
- ❖ Свест о простирању српског етничког простора на југу у државотворним комбинацијама Карађорђа и Милоша Обреновића.
- ❖ Одједи Првог српског устанка у Старој Србији и значај учешћа Старосрбијанаца у Устанку.
- ❖ Негативне последице ослободилачких покрета Срба у Старој Србији током Првог српског устанка по српски етнички корпус у појединим областима Старе Србије и на положај Срба уопште.
- ❖ Значајан опсег миграција у Првом српском устанку из Старе Србије у Србију.
- ❖ Велики удео становништва Старе Србије у демографској композицији Србије 1804-1813. године.
- ❖ Релативно подношљив положај Срба под влашћу полуодметнутих турских и арбанашких пашалара у Старој Србији.
- ❖ Негативне последице борбе пашалара и централне власти тридесетих година у Османском Царству по стање Срба и српске миграције као последица немира.
- ❖ Хронолошко поклапање арбанашког миграционог кретања ка областима насељеним Србима и српске миграције у Србију у контексту ратне мобилизације муслимана током немирног доба у Османском царству 1804-1839. године.

- ❖ Рефлексија исељавања муслимана из Србије након 1833. на исељавање Срба из Старе Србије.
- ❖ Пресудан утицај миграната из Старе Србије на развој занатства и градских и варошких насеља у Србији.
- ❖ Значај духовних веза Србије и Старе Србије у погледу побољшања стања српских светиња у Старој Србији.
- ❖ Финансијска помоћ кнеза Милоша манастирима и црквама у Старој Србији као део српске националне политике у Старој Србији.
- ❖ Утицај односа кнеза Милоша са пашаларима и Султаном на положај Срба у Старој Србији.
- ❖ Велики значај трговачког обрта између Србије и Старе Србије у општем контексту економског напретка Србије и утицај трговачких веза кнеза Милоша на српски утицај у Старој Србији.
- ❖ Мајстори црквене архитектуре и уметности из Старе Србије у стварању мреже цркава и духовне климе у Србији.
- ❖ Утицај популационе политике Србије кнеза Милоша на расељавање Срба из Старе Србије 1815-1839.
- ❖ Негативне последице пада са власти кнеза Милоша по српски утицај у Старој Србији.
- ❖ Српска дипломатска неактивност у погледу повољности који је давао Хатишериф од Гилхане у погледу заштите интереса српског народа у Старој Србији.

Метод истраживања

Приликом израде тезе применићемо традиционалну методологију историјских истраживања, која се састоји у прикупљању и анализи изворне грађе, синтези тако добијених резултата и њиховом изношењу у форми писаног текста, уз коришћење постојеће, релевантне научне литературе. Прву фазу истраживања чини темељно прикупљање историјских извора релевантних за тему, а по пореклу српских, османских, руских, француских, британских и аустријских. Истраживање фондова архива у Србији обухватиће следеће архиве: Архив Србије (АС); Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ); Историјски архив Београда; Народна библиотека Србије, Посебни фондови (НБС). На првом месту по количини грађе неопходе за израду предложеног рада свакако је Архив Србије. У фондовима овог архива, посебно у фонду Књажевске канцеларије (КК) може се наћи потребна количина релевантних извора. У горепоменутом фонду похрањена је административна преписка свих већих административних надлештава Кнежевине Србије, нахија и округа, црквених великодостојника из Србије и са стране, преписка са Турцима из Србије и из Османског царства, једном речју преписка свих важнијих установа и личности из периода између 1815. и 1839. са Књажевом канцеларијом, односно Милошем Обреновићем. У грађи овог фонда, подељеног на 40 мањих подфондова, налази се преписка са епископима, трговцима, игуманима и уопште становницима Старе Србије са књазом Милошем, затим извештаји са граница Србије и Османског царства, конфиденциски извештаји ухода из Старе Србије и извештаји о пријему и насељавању становништва Старе Србије. Грађа фонда Суда општеномодног српског у Крагујевцу (СОС), пружа грађу о имовинским и кривичним споровима становника Србије између 1820 и 1835. године, у којој се могу наћи подаци о досељавању из Старе Србије и степену криминалитета досељеника из ове области. Други по значају је Историјски архив Београда. Из грађе овог архива може се реконструисати број и стање досељеника, занатлија и трговаца из Старе Србије у Београду. Фондови: Начелство округа београдског и Управа града Београда дају увид о животу свих становника Београда почетком 19. века док грађа фондова: Зидарско-тесачког, Кројачко-терзијско-јоргандијског и Ћурчијског еснафа пружају изворе незаобилазне за стварање слике

о поменутих питањима. Као архив са корисном грађом за тему предложеног рада треба истаћи и Архив Српске академије наука и уметности, посебно фондове Радослава Љ. Поповића и Дене Дебељаковића из оквира Етнолошке збирке и заоставштину Васе Поповића, кнеза Пожешке нахије, оставштину Ивана Степановича Јастребова и Гргура Јакшића из Историјске збирке. Архива Јована Хаџи Васиљевића која се чува у посебним фондовима Народне библиотеке Србије, представља добар извор података за проучавање црквено-школског и економског стања Старе Србије у 18. и 19. веку. Детаљан преглед свих архива и фондова који ће бити коришћени за израду тезе налази се у одељку *Библиографија* овог образложења.

Од великог значаја за израду предложеног рада биће и објављени документи из српских архива. У том погледу истичемо збирке: *Књажевска канцеларија*, књ. 2, *Крагујевачка нахија (1815-1839)*, приредио Р. Марковић, Београд 1954; *Књажевска канцеларија*, књ. 1, *Нахија Пожешка (1815-1839)*, приредио Д. Вуловић, Београд 1953; *Књажевска канцеларија, Ужичка нахија (1816-1830)*, књ. 1-2, приредио Н. Радосављевић, Београд-Ужице 2005. и Р. Љушић, А. Столић, *Рудничка нахија, (1816-1839), Зборник докумената Књажевске канцеларије*, Горњи Милановац 1995. Од објављене грађе стране провинијенције издвајамо: Јакшић Гргур и Вучковић Војислав, *Француски документи о Првом и Другом устанку (1801-1830)*, Београд 1957, Јанковић Драгослав, *Француска штампа о Првом српском устанку*, Београд 1959, *Британски документи за историја на македонскиот народ, Том. 1, (1797-1839)*, приредио Б. Цветковски, Скопје 1968.

Паралелно са радом на архивским документима користићемо и друге историјске изворе (записе и натписе, манастирске поменике, црквене хронике, објављене мемоаре, аутобиографије и штампу) и литературу чија се тематика поклапа са циљем истраживања предложеног рада. Детаљан преглед објављених извора и литературе налази се у одељку *Библиографија* овог образложења.

Након критичке анализе информација добијених на основу извора и литературе долазимо до синтезе резултата и рада на уобличавању текста саме дисертације. Резултати истраживања износе се хронолошким и тематским редом

при чему се поштује узрочно-последична и смисаона веза између догађаја и процеса.

Значај истраживања

У домаћој историографији не постоји студија која се бави односом Србије према Старој Србији у прве четири деценије 19. века; шта више, не постоји ни посебна целовита студија која третира историју Старе Србије у првој половини 19. века. Објављене студије које су се бавиле историјом Старе Србије у 19. веку и односом Србије ка Старој Србији у истом столећу, као по правилу нису посвећивале већу пажњу првој половини века. Једини изузетак је књига: В. Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском Царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856. Године*, Београд 1971. Ова студија међутим не третира само Стару Србију и не улази толико у проблем односа Кнежевине Србије и Старе Србије али се једино у њој може наћи нешто више података за историју Старе Србије у првој половини 19. века.

Научна новина овог рада је у томе, што би он представљао прву целовиту студију о односу новостворене Србије према Старој Србији између 1804. и 1839. године, засновану на строго научним принципима савремене историографије, чиме би била попуњена празнина у српској историографији у погледу прошлости Србије и Старе Србије и њихових корелација на почетку 19. века.

Композиција студије

Предложени рад био би конципиран по хронолошком и хронолошко–тематском принципу и састојао би се из 13 делова: садржаја, предговора, осам главних поглавља, подељених у мања потпоглавља, закључка, резимеа на енглеском језику и библиографије.

Први део рада чини **Садржај**, у коме се налази преглед тезе.

Други део рада чини **Предговор** у коме би представили тему докторске дисертације, појашњење методолошког приступа и указали на значај и сазнајне могућности теме, затим краћу, критичку анализу коришћених извора и литературе.

Прво поглавље **Симптоми босфорског болесника**, које представља уводну целину, биће састављено од четири мања потпоглавља: Када је ордија делила тугове; Жвакарина и крвнина; Рајини пастири; Сербези и раја са пусатом. На почетку излагања је нужно приказати стање у Османском царству крајем 18. и почетком 19. века и положај хришћана, првенствено Срба у оквиру његових граница. Руски Цар Николај I, назвао је средином двадесетих година 19. века Османско царство Болесним човеком, што је била прилично тачна дефиниција за време у коме је употребљена, па је одмах заживела у дипломатском речнику Европе. Ипак, организам „болесника“ био је у горем стању крајем 18. и у прве две деценије 19. века, него у доба када је руски цар сковао овај надимак. У ово време, у Европском делу Османског царства централна власт је изгубила готово сваки ауторитет, док су султани постављали и смењивали одреди јаничара у Цариграду. Док су јаничари владали султаном, у Босни су капетани и ајани, локални моћници, готово независно управљали провинцијом, у Херцеговини, данашњој Бугарској, Епиру, делу Албаније, на Косову и Метохији и у данашњој Македонији учврстиле су се династије локалних муслиманских великаша, такозваних пашалара.

Појединци, па и генерације појединих породица успеле су током ратова Османског царства са другим државама да изнуде тугове-достојанство паше, искључиво војном силом, односно ордијама којима су располагали. Растројство је било толико да су пљачкашки одреди који су харали пределима Царства у ратовима добијали статус државних одреда а њихове вође звања везира и управитеља провинција. Узурпација власти од стране дахија у Београдском пашалуку представља само један од догађаја у општем контексту анархије која је дрмала Царство а Београдски пашалук само једну од територија над којом је султан имао само номиналну власт. Ратови Царства са Хабзбуршком монархијом у 18. веку и мали међусобни ратови пашалара изискивали су сталну мобилизацију муслимана. Акумулациона област из које су регрутоване банде и војни одреди пашалара била је данашња Албанија. Планинска област, са високим прираштајем и у мирно доба је производила велики број наоружаних група који су ратну славу и читлуке тражили у другим областима Царства. Будући да су пашалари углавном били Арбанаси, ови наоружани имигранти постали су окосница пашаларских војски. Слабљење централне власти у 18. веку одразило се и на положај хришћана. Долази до масовног читлужења, односно до одузимања земље од раје за рачун насилника читлук сахибија. Читлук-сахибије и управитељи њихових имања, субаше и сејмени, били су господари судбине сељака, па су у појединим крајевима чинили разна физичка и фискална насиља. Време овог насиља осликава дажбина „жвакарине“, пореза који је насилник тражио од сељака који му је спремио ручак као надокнаду што се напреже жваћући. Ипак, у појединим крајевима постојали су и разни видови самоуправе хришћана. Институције кнезова бератлија, оборкнезова, кр-сердара, становника вакуфских села, сточарских ћехаја и релативно уважавање унутрашње управе у оквиру верске заједнице под вођством епископа, омогућавале су неке видове хришћанског окупљања и самозаштите, али је то зависило више од моћи пашалара, снаге народних вођа и уобичајености институције. Разлике су биле огромне од области до области па су у неким крајевима сељаци били лишени постојања читлук сахибија и били су наоружани док су други плаћали „жвакарину“ и трпели разна насиља.

Насиља дахија у Београдском пашалуку, тежа него у осталим областима изазвала су почетком 1804. побуну Срба у пашалуку, догађај који је предходио стварању нововековне српске државе.

Централни део докторске дисертације биће подељен на седам поглавља, која представљају хронолошко-тематске целине, које се даље деле на мања хронолошка или тематска, смисаоно распоређена поглавља

Поглавље: **Васкрс државе српске** састојаће се из седам мањих целина: Од буне до устанка; Трагом гусала ка југу; Арнаутлук или земља Душана и Марка; Крене као буљубаше; Старосрбијанци подељени Лимом и Делиградом; Нови досељеници из Старе Србије; Крах Србије и Стара Србија. Буна на дахије 1804. се од самог почетка показала као покрет ширег националног смисла и већ 1805. прерасла у устанак за обнову српске државе и опште ослобођење српства. Косовски мит и предање о владавини Немањића баштињено у епским песмама били су важни идејни покретач устанка па су и територије помињане у песмама, а посебно Косово, од самог почетка били циљ ослободилачких напора устаника. Истина, територије под влашћу пашалара арбанашког порекла и контролисане одредима Арбанаса називане су од стране устаника Арнаутлуком, али је евидентна њихова свест о историјски и етнички српском карактеру области на југу. Јужни фронт устаничких војски био је усмерен ка Новом Пазару, Митровици, Вучитрну, Приштини и Нишу, где су на супротној страни стајали турски одреди састављени од Арбанаса под командом њихових племенских старешина-крена. Устанак је пробудио наде становништва Старе Србије па су Срби добровољци кроз све време устанка пребегавали у устаничку војску а у појединим тренуцима чак прелазили у завичај и дизали устанке, као 1807. и 1809. године. На јужним границама устаничке Србије, на Делиграду и на Лиму истакли су се као команданти пребеглица из Старе Србије Вучо Жикић из Маврова, Димитрије Кујунџић из Новог Пазара, Узун Мирко Апостоловић из Призрена, Стреља из Лесковца и многи други. Поред ових миграција ратника долазило је и до већих миграција становништва из Старе Србије. Миграције великог обима из Старе Србије у Србију биле су последица устаничких похода, устанака у деловима Старе Србије, одмазде поражених турских војски али и жеља за слободнијим животом даље од турских насиља. Становништво из Старе

Србије формирало је током устанка око двадесет нових села у Србији и напунило освојене градове и вароши. Крах устанка 1813. ојачао је националну солидарност Срба из Србије и из Старе Србије и пробудио националну свест исто колико и устанак док је био успешан. Део робља из Србије Турци су насељавали на своја имања као чифчије у Старој Србији, ширећи несвесно мит о националној револуцији, део робља откупили су богати Срби из Старе Србије и отправљали у завичај док су поједине жене робинје, супруге пашалара, побољшале стање својих сународника у Старој Србији. Откуп опљачканих звона, књига и црквених утвара од Турака повратника из победоносног похода, такође показује завидан ниво националне свести.

Дигни барјак ти Милош војвода наслов је треће целине која се састоји из пет важних целина: Стварање кнежевине; Санџаци као бабовине; Добри дост Коџа Милош; Милошев „конширук“ и положај раје; Рат на Москова, реформисање Царевине и српска аутономија. Године 1815. Милош Обреновић је Другим српским устанком успео да оствари завидан вид српске аутономије у Београдском пашалуку. Временом је постигао проширење аутономије и осигурао за себе кнежевско достојанство и апсолутну власт. Поред тога, захваљујући трговини и привилегијама које је као кнез имао, стекао је и богатство веће од имућства околних пашалара. Наслов поглавља представља цитат народне песме из Старе Србије која је опеавала јунаштво кнеза Милоша у Првом српском устанку и жељу народа у Старој Србији да настави дело ослобођења. За то време Стара Србија је била подељена на феуде пашалара, који су у својим областима и даље управљали као апсолутни господари. Потреба пашалара за редовним приливом пореза од хришћанских поданика гарантовала је релативну сигурност и економско подизање хришћана, будући да су походи крџалија стали и да су ратови и борбе са Србијом престали. Кнез Милош је са пашаларима одржавао трговачке и финансијско-повереничке везе, са неким је имао и пријатељску преписку па чак и дослух о међусобном подржавању пред султаном. Везе са пашаларима српски кнез је користио за побољшање положаја хришћана и заштиту цркава и манастира. Добре

односе Милоша Обреновића и пашалара али и положај Срба у Старој Србији уздрмао је Руско-турски рат 1828-1829. године. Истоверје Срба и Руса изазивало је огорчење на Србе од стране наоружаних поражених Арбанаса 1829, а проширење Србије 1833-1834. на делове територија лесковачког, приштинског и пазарског паше озлогрдило пашаларе према кнезу Милошу. Побуна скадарског паше Бушатлије и босанских капетана, као и каснији отпор пашалара против увођења реформи у Царству изазвали су у периоду 1831-1835. неколико војних похода царске војске на пашаларске области у Старој Србији. Кнез Милош је све време лавирао и играо двоструке игре између султана и побуњеника настојећи да што више извуче корист из новог стицаја околности. Српски народ у Старој Србији је за то време трпео недаће. И царска војска и пашалари захтевали су храну и комору а понекад и мобилисали хришћане, што је изазвало нове миграције.

Четврто поглавље носи назив: **Пад пашалара и Милоша** и подељено је у три мања потпоглавља: Милошев пад и нестанак старог дослуха; Унутрашњи развој и спољно опадање. Побуне пашалара против султана завршиле су се покораванем ових првих и нестанком свих пашаларских области до средине тридесетих година 19. века. Круна реформи било је доношење Хатишерифа од Гилхане 1839, царске наредбе која је гарантовала личну и имовинску сигурност свих поданика без обзира на веру. Парадоксално, положај хришћана се падом пашалара погоршао. Иако је царска власт имала вољу да заштити хришћане од изабљивања муслимана, није имала моћ коју су на својим поседима имали пашалари, па се Хатишериф у Старој Србији показао на крају као списак лепих жеља. Милошев апсолутизам у Србији изазвао је незадовољство па је против њега 1835. подигнута буна која му је наметнула Устав и контролу власти од стране Државног савета. Ограничење владавине и притисак Савета на крају су довели до Милошевог одласка са власти што се рефлектовало на српски утицај у Старој Србији. Милошове везе са трговцима и утицајним муслиманима у Старој Србији биле су личне па је његовим падом опао и утицај Србије у овим областима.

Једном од најважнијих питања корелације Србије и Старе Србије, миграцијама и њиховим последицама посвећено је поглавље под насловом

Прогон и гоњење дуката, подељено на седам мањих тематских целина: Хајмо село да селимо; Потреба за варошанима; Абације потребније од шнајдера; Кнежеви момци, пандури, тевабије и кнежеви; „Гоге, Арнаути, Цинцари и Бугари“; Вора Шкијеве; Абдулахови синови. Популациона политика и слободан сељачки посед у доба кнеза Милоша и турбулентност стања на простору Старе Србије константно су доводили до миграција становништва у Србију. Врло велики пораст првенствено аграрног становништва 1815-1839. у Србији може се објаснити миграцијама у овом периоду. Највећа миграциона струја долазила је управо из Старе Србије. Вароши у Србији су 1815. биле мале и слабо насељене. Миграције варошког становништва Старе Србије у Србију су најзначајније и најочигледније. Добро развијене хришћанске вароши у Старој Србији дале су србијанским варошима трговце и занатлије са искуством варошког живота и до 1839. србијанске вароши постале су значајно веће и са развијеним еснафима готово свих оријенталних заната који су тада постојали. Векови живота под Турцима диктирали су укус становништва па су зато мајстори модерних заната, шнајдери, шустери и стаклари, углавном Срби из Аустрије, узмицали пред Србима занатлијама из Старе Србије, абацијама, папуџијама и салепџијама. Староседеоци су досељенике иначе називали именом народа и етничких група из чијег су суседства дошли или чији су менталитет делили. За српску идеју нације и историју менталитета карактеристично је такво називање, па су Арнаути заправо били Срби са Косова и Метохије, Старе Рашке, околине Дебра и Тетова, Цинцарима и Гогама су називани и Словени из Охрида, Битоља и Крушева, док су Бугарима називани Нишлије, Лесковчани, Пироћанци, Врањанци, Прокупчани али и становници свих области јужно и источно од Сталаћа. Такозвани „Арнаути“, Срби из Метохије и Рашке области, у Србији кнеза Милоша били су цењени као поуздани телохранитељи и добри чувари реда. Доста су били заступљени у кнежевој гарди, као градски пандури, али и као управитељи појединих вароши. Миграције за време Првог српског устанка и оне из периода 1815-1839. промениле су етничку слику Старе Србије. Топоним Вора Шкијеве, који на албанском језику значи српско гробље, прилично је чест на Косову и Метохији у албанским селима, што осликава последице српских миграција из Старе Србије у Србију и Арбанаса из данашње Албаније у Стару

Србију. Исламизација је у већој мери присутна у Старој Србији од 16. века, али је процес посебно узео маха крајем 18. и почетком 19. века, делимично и као последица миграција. Први регенат обично је као патроним носио име Абдулах, што значи роб Господњи, па смо се стога одлучили за овај поднаслов.

Шесто поглавље, **Тапије Немањића**, састављено је од потпоглавља: Лектаније на српском и грчком; Служитељи светих краљева са чекмечетом; Србија пуни тасове; Ходочашћа; Зидане Цркава; Потомци Рада Неимара. Српска патријаршија укинута је 1776. године, а владичанске столице у Старој Србији углавном су заузеле јерарси Грци што се негативно одразило на међусобни однос пастве и епископа. Ипак Рашко-призренска епархија је остала у рукама владике Србина с кратким прекидима до краја тридесетих година 19. века, док су сво време, у свим епархијама некадашње Пећке патријаршије, по сеоским парохијама служили протојереји и попови Срби, из породица које су генерацијама давале свештенике. Велики број цркава и манастира у Старој Србији и сиромаштво пастве нагонило је игумане и монахе из свих значајнијих духовних центара да долазе у Србију и просе милостињу за обнову и одржавање манастира. Ходочашћа из Србије у Дечане, Прохор Пчињски и Девич и из Старе Србије у Студеницу нису престајала ни у једном тренутку обрађиваног периода. Покрет за обнављање цркава и манастира у Старој Србији тридесетих година последица је трговинских веза и прошње, милостиње у Србији у ранијем и истом периоду. Дуборесци, каменоресци, зографи и зидари из Старе Србије радили су готово на свакој цркви и значајнијем архитектонском здању у Србији па је њихов рад доносио и укус југа у Србију и додатно духовно повезивао две области.

Седмо поглавље назива **Каравани и панађури**, издељено је на три мање тематске целине: Косовски камен, метохијско вино и тетовске јабуке; Ортаци вилајетлије; Панађури као саборишта. Трговачки обрт између Србије и Старе Србије био је прилично жив у целом обрађиваном периоду. Чувени производи као што су јабуке из Тетова, вино из Призрена, косовско воденичко камење, говеда са Златибора и крајинско вино изискивали су због укуса потрошачка жив контакт две области. Недостатак капитала упућивао је трговце из Србије, углавном досељенике,

да се са трговцима из Старе Србије удружују у ортаклук и трговину воде по систему корпорација, са представништвима у обе области. Вашари у Приштини, Скопљу, Новом Пазару, Ваљево и Ћуприји привлачили су трговце, муслимане и хришћане, из Старе Србије и Србије, па су ови панађури чинили значајан фактор у контактима Срба са две стране границе и одржавању српског утицаја у Старој Србији.

Последње поглавље: **Српски цар Стјепане и крале-цар Душан**, подељено је на четири мање тематске целине: Како ј'који држо краљевину, по честитој по Маћедонији; Рамно Косово, Крале Марко и Дете Дукатинче; Доста одиме, доста шетаме; „Цар Лазине цркве“, Глуво, Слечке и Милошеви двори. Епска традиција и легенде везане за материјалне остатке и топониме, као и опеве савремених историјских догађаја веома су важни за националну свест и свест о етничком простору. Наслов поглавља је изведен од називања српског цара Стефана Душана у епизи Србије и Старе Србије, док су наслови свих потпоглавља или стихови или топоними који говоре о заједничком истоветном схватању етничког простора и прошлости. Стога ће се у овом поглављу приступити анализи поимања националне прошлости и исказа етничке или верске свести на примерима забележених песама у 19. веку.

Након осмог поглавља следи **Закључак** у коме ћемо сумирати резултате истраживања и указати на евентуална питања која су остала отворена. Последњи део рада чинили би **Резиме** на енглеском језику, у коме би у кратким цртама били представљени резултати до којих смо дошли током истраживања и **Библиографија**, са детаљним пописом коришћених извора и литературе

Структура Рада

❖ Садржај

❖ Предговор

❖ Симптоми босфорског болесника

- ✓ Када је ордија делила тугове
- ✓ Арбанашки Ver Sacrum
- ✓ Жвакарина и крвнина
- ✓ Рајини пастири
- ✓ Сербези и раја са пусатом

❖ Васкрс државе српске

- ✓ Од буне до устанка
- ✓ Трагом гусала ка југу
- ✓ Арнаутлук или земља Душана и Марка
- ✓ Крене као буљубаше
- ✓ Старосрбијанци подељени Лимом и Делиградом
- ✓ Нови досељеници из Старе Србије
- ✓ Крах Србије и Стара Србија

❖ Дигни барјак ти Милош војвода

- ✓ Стварање кнежевине
- ✓ Санџаци као бабовине
- ✓ Добри дост Коџа Милош
- ✓ Милошев „коншилук“ и положај раје
- ✓ Рат на Москова, Реформисање Царевине и српска аутономија

❖ Пад пашалара и Милоша

- ✓ Крај пашалара и Хатишериф од Гилхане
- ✓ Милошев пад и нестанак старог дослуха
- ✓ Унутрашњи развој, спољашње опадање

❖ Прогон и гоњење дуката

- ✓ Хајмо село да селимо
- ✓ Потреба за варошанима и печалбарима
- ✓ Абације потребније од шнајдера
- ✓ „Гоге, Арнаути, Цинцари и Бугари“
- ✓ Кнежеви момци, пандури, тевабије и кнежеви
- ✓ Вора Шкијеве
- ✓ Абдулахови синови

❖ Тапије Немањића

- ✓ Лектаније на српском и грчком
- ✓ Служитељи светих краљева са чекмечетом
- ✓ Србија пуни тасове
- ✓ Ходочашћа
- ✓ Зидање Цркава
- ✓ Потомци Рада Неимара

❖ Каравани и панађури

- ✓ Косовски камен, метохијско вино и тетовске јабуке
- ✓ Ортаци вијалетлије
- ✓ Панађури као саборишта

❖ Српски цар Стјепане и крале-цар Душан

- ✓ Како ј'који држо краљевину,по честитој по Маћедонији
- ✓ Рамно Косово, Крале Марко и Дете Дукатинче
- ✓ Доста одиме, доста шетаме
- ✓ „Цар Лазине цркве“ Глуво, Слепче и Милошеви двори

❖ Закључак

❖ Резиме

❖ **Библиографија**

Библиографија

Необјављени извори

Архив Србије

Књажеска канцеларија **КК**

Алексиначка нахија **КК I**

Народна Канцеларија **КК II**

Београд (Обштелство београдско, Београдски еснафи, Београдски Јевреји, Разне личности) **КК III**

Београдска нахија **КК IV**

Београдска полиција **КК V**

Београдски конак КК VI
Београдски конзулат КК VII
Београдски суд КК VIII
Ваљевска нахија КК IX
Војска КК X
Гургусовачка нахија КК XI
Јагодинска нахија КК XII
Јагодински суд КК XIII
Јован Обреновић КК XIV
Крагујевачка нахија КК XV
Крагујевачки суд КК XVI
Крушевачка нахија КК XVII
Лекари и апотекари КК XVIII
Неготинска нахија КК XIX
Пожаревац (књажевска породица и конак) КК XX
Пожаревачка нахија са Поречом КК XXI
Пожаревачки суд КК XXII
Пожешка нахија КК XXIII
Присаједињење отргнутих округа КК XXIV
Расписи и објаве КК XXV
Рудничка нахија КК XXVI
Смедеревска нахија КК XXVII
Соколска нахија КК XXVIII
Домаћи Турци кнезу Милошу КК XXIX
Турци са стране кнезу Милошу КК XXX
Ћупријска нахија КК XXXI
Ужичка нахија КК XXXII
Ужички суд КК XXXIII
Укази и дипломе КК XXXIV
Црква и свештенство КК XXXV
Црноречка нахија КК XXXVI
Шабачка нахија КК XXXVII
Школа КК XXXVIII
Штампарија КК XXXVIII
Varia КК XL
Поклони и откупи ПО
Државни савет ДС
Народна канцеларија НК
Министарство иностраних дела – инострано одељење МИД – И
Средоточна војна команда СВК
Суд општенародни српски СОС
Главо казначејство ГК
Митрополија београдска МБ
Збирка варија В
Збирка Мите Петровића ЗМП

Архив Српске академије наука и уметности

Васа Поповић
Гргур Јакшић
Дена Дебељаковић
Исписи
Иван Степанович Јастребов
Јован Ристић
Матија Бан
Радослав Павловић

Историјски архив Београда

Начелство округа београдског
Управа града Београда
Зидарско-тесачки еснаф-Београд
Кројачко-терзијско-јорганцијски еснаф-Београд
Ћурчијски еснаф-Београд

Народна библиотека Србије; Посебни фондови

Архива Јована Хаџи Васиљевића

Новине и часописи

Српске новине (1834-1839)

Објављени извори

- ❖ *Архивска грађа за историју Народног музеја, књига прва, Кнез Милош и српске власти према старинама и уметности у Србији 1815-1839. године*, приредио М. Целебџић, Београд 1969.
- ❖ Балашчев Георги, *Неиздати турски документи о српском устанку (1805-1813)*, Београд 1905.
- ❖ Бојанић-Лукач Душанка и Катић Татјана, *Османска документа о продаји турских имања кнезу Милошу Обреновићу*, Мешовита грађа 26 (2005), 1-169.
- ❖ *Британски документи за историјата на македонскиот народ, т. 1, (1797-1839)*, приредили Х. Андонов-Полјански и Б. Цветковски, Скопје 1968.

- ❖ Boué Ami, *La Turquie d'Europe*, Paris 1840.
- ❖ Исти, *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe*, т. 1-2, Vienne 1854.
- ❖ Верковић Стефан, *Народне песме македонски Бугара*, књ. 1-2, Београд 1860.
- ❖ Вукићевић, Миленко, *Карађорђе. - Из Карађорђева доба*, Београд 1913.
- ❖ *Вукова преписка*, књ. 1-7, Београд 1907-1913.
- ❖ Гавриловић Владан, *Избеглице из Србије у Карловцима од 1813. до 1815. године*, Историјски часопис 42-43 (1995-1996), 387-295.
- ❖ Гавриловић Михаило, *Исписи из париских архива (Грађа за историју Првог српског устанка)*, Београд 1904.
- ❖ Гавриловић Славко, *Грађа бечких архива о Првом српском устанку*, књ. 1. (1804-1810), књ. 2. (1811), књ. 3. (1812), књ. 4. (1813), књ. 5. (1814), Београд 1985, 1989, 1992, 1994, 2003.
- ❖ Гавриловић Славко, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом 1804-1815*, Сремски Карловци 1965.
- ❖ Гилфердинг Александар Фјодорович, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Београд 1996.
- ❖ *Грађа за историју Првог српског устанка*, приредио Р. Перовић, Београд 1954.
- ❖ Григорович Виктор Иванович, *Очерк путешествия по Европейской Турции*, књ. 1-2, Москва 1877.
- ❖ Grisebach August, *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, 1-2, Göttingen 1841.
- ❖ Ђорђевић Тихомир, *Насељавање Србије, архивска грађа о насељима у Србији за време прве владе кнеза Милоша*, Београд 1926.
- ❖ Исти, *Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од Другог устанка до Еснафске уредбе 1847*, Српски етнографски зборник 33, Београд 1925.

- ❖ *Живети у Београду, документа Управе града Београда, књ. 1, (1837-1841),* приредили М. Ристовић, Д. Стојановић, М. Јовановић, П. Марковић, Београд 2003.
- ❖ *Задужбине Косова, Призрен-Београд* 1987.
- ❖ Ивић Алекса, *Документи о устанку Срба под Карађорђем Петровићем,* Вјесник Краљевско Хрватско-Славонско-Далматинског архива 21-22, Загреб 1920.
- ❖ Ивић Алекса, *Списи бечких архива о Првом српском устанку,* књ. 1. (1804), књ. 2. (1805), књ. 3. (1806), књ. 4. (1807), књ. 5. (1808), књ. 6. (1809), књ. 7/8-1-2. (1810), књ. 9. (1811), књ. 10. (1812), књ. 11. (1813), Београд 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1964, 1965, 1966, 1971, 1973, 1977.
- ❖ Илић Танасије, *Грађа из земунских архива о Првом српском устанку,* књ. 1. (1804-1808), књ. 2. (1809), књ. 3. (1810-1813), Београд 1955, 1961, 1969.
- ❖ Јакшић Гргур, *Становништво Македоније у почетку 19 века, (једна неиздата француска статистика из 1807. г.),* Браство 17 (1923), 189-200.
- ❖ Јакшић Гргур и Вучковић Војислав, *Француски документи о Првом и Другом устанку (1801-1830),* Београд 1957.
- ❖ Јанковић Драгослав, *Француска штампа о Првом српском устанку,* Београд 1959.
- ❖ Јастребов Иван Степанович, *Подаци за историју цркве у Старој Србији по изворима, на српском и турском језику,* Гласник СУД 41 (1874), 182-257; Гласник СУД 42 (1875), 353-362.
- ❖ Исти, *Обычаи и песни турецких Сербов, второе издание,* Санкт Петербург 1889.
- ❖ Исти, *Стара Србија,* Приштина 1995.
- ❖ Јуришић Јосиф Гедеон, *Дечански првенац,* Нови Сад 1852.
- ❖ *Казивања савременика, мемоарска грађа о Првом српском устанку,* приредио Љ. Поповић, Аранђеловац 2003.
- ❖ Карацић Вук, *Историјски списи,* књ. 1-2, Београд 1969.

- ❖ Исти, *Описаније Србије, изабрана књижевна проза*, Београд 1987.
- ❖ Исти, *Српске народне пјесме, књига 1*, Београд 2006.
- ❖ Исти, *Српске народне пјесме, књига 2, у којој су пјесме јуначке најстарије*, Београд 2006.
- ❖ Исти, *Српске народне пјесме, књига 3, у којој су пјесме јуначке средњијех времена*, Београд 2006.
- ❖ Исти, *Српске народне пјесме, књига 4, у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу*, Београд 2006.
- ❖ *Књажеска канцеларија, Јагодинска нахија*, књ. 1. (1815-1823), књ. 2. (1823-1830), приредили Љ. Поповић и З. Марковић, Јагодина 2005, 2008.
- ❖ *Књажеска канцеларија, Јагодинска нахија*, књ. 3. (1830-1835), књ. 4. (1835-1839), приредили З. Марковић и С. Мишковић, Јагодина 2010.
- ❖ *Књажеска канцеларија, књ. 2, Крагујевачка нахија (1815-1839)*, приредио Р. Марковић, Београд 1954.
- ❖ *Књажеска канцеларија, књ. 1, Нахија Пожешка (1815-1839)*, приредио Д. Вуловић, Београд 1953.
- ❖ *Књажеска канцеларија, Ужичка нахија (1816-1830)*, књ. 1. (1816-1830), књ. 2. (1830-1839), приредио Н. Радосављевић, Београд-Ужице 2005-2006.
- ❖ *Књажеска канцеларија, Ужички суд (1830-1839)*, приредио Н. Радосављевић, Београд-Ужице 2006.
- ❖ Костић Драгутин, *Напомене о Србији од 1804-1806*, Дело, лист за науку, језик и друштвени живот 32 (1904), 331-358.
- ❖ Куниберт Бартоломео, *Српски устанак и прва влада Милоша Обреновића*, Београд 1901.
- ❖ Лапе Љубен, *Домашни извори за македонската историја*, књ. 1, Скопје 1951.
- ❖ *Летописните белешки на поп Саве поп Алексик, современик на Кирил Пејчиновиќ*, приредио К. Коцевски, Тетово 1973.
- ❖ Љушић Радош и Столић Ана, *Рудничка нахија, (1816–1839), Зборник докумената Књажеске канцеларије*, Горњи Милановац 1995.

- ❖ Маџаревић Радош, *Тефтер чибучки за нахију Рудничку од 10. Марта 1823*, Изворник, грађа Међуопштинског историјског архива 4 (1987), 5-40.
- ❖ Маџаревић Радош, *Тефтери чибукa из 1822, Драгачево*, Изворник, грађа Међуопштинског историјског архива 2 (1985), 59-74.
- ❖ Маџаревић Радош, *Тефтери чибукa нахије Пожешке из 1822, Трнавска села*, Изворник, грађа Међуопштинског историјског архива 5 (1988), 5-21.
- ❖ Маџаревић Радош, *Рудничка нахија у тефтерима чибучким 1825. године*, Изворник, грађа Међуопштинског историјског архива 9 (1992), 9-42.
- ❖ Маџаревић Радош, *Трнавска и Љубићка села у тефтерима чибучким 1825. године*, Изворник, грађа Међуопштинског историјског архива 6 (1989), 5-27.
- ❖ *Мемоари Стефана–Стевче Михаиловића. У два дела. Од 1813 до 1842 и од 1858 до 1867*, приредио Живан Живановић, Зборник за ИЈК, Прво одељење, књ.18, Београд 1928.
- ❖ Миладинов Димитрије и Константин, *Бжлгарски народни пјсни*, Загреб 1861.
- ❖ Милојевић Милош, *Путонис дела Праве-Старе Србије*, књ. 1-3, Београд 1998.
- ❖ *Москва–Србија Београд–Русија: документа и материјали. Том 2, Друштвене и политичке везе 1804–1878 / Москва–Сербия Белград–Россия: сборник документов и материалов. Том 2, Общественно-политические связи. 1804–1878. 22*, приређивачи/составители: М. Јовановић, А. Тимофејев, Л. Кузьмичева, Е. Иванова, Београд–Москва 2011.
- ❖ Muller Josif, *Albanien, Rumelien und die österreichisch - montenegrische Granze*, Praha 1844.
- ❖ Николић Илија, *Тефтер Нишавске митрополије 1834-1872*, Пирот 1976.
- ❖ Новаковић Стојан, *Пишињски поменик, Апокрифско житије св. Петке, Живот Светог Василија Новог*, Споменик СКА 29, Београд 1895.
- ❖ Нушић Бранислав, *Косово (опис земље и народа)*, Београд 1986.
- ❖ Исти, *С Косова на сиње море*, Београд 1905.
- ❖ *Османски извори за ислямизационните процеси на Балканите, 16-19. век*, приредио А. Велков, София 1990.

- ❖ Пантелић Душан, *Војно-географски опис Србије пред Кочину крајину од 1783. и 1784. године*, Споменик СКА 82, Београд 1936.
- ❖ *Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия*, књ.1. (1804-1808), књ. 2. (1809-1813), Москва 1980, 1983.
- ❖ Перуничих Бранко, *Алексинач и околина*, Алексинач 1978.
- ❖ Перуничих Бранко, *Београдски суд (1815-1839)*, Београд 1964.
- ❖ Перуничих Бранко, *Горња Ресава (Деспотовац са околином 1804-1918)*, Београд, 1989.
- ❖ Перуничих Бранко, *Град Ваљево и његово управно подручје (1815-1915)*, Ваљево 1973.
- ❖ Перуничих Бранко, *Град Параћин 1815-1915*, Параћин 1975.
- ❖ Перуничих Бранко, *Град Пожаревац и његово управно подручје (1815-1915)*, Пожаревац 1977.
- ❖ Перуничих Бранко, *Град Светозарево (1806-1915)*, Београд 1975.
- ❖ Перуничих Бранко, *Земљишина својина у Србији 1815-1847*, Београд 1977.
- ❖ Перуничих Бранко, *Једно столеће Краљева 1815-1915*, Краљево 1965.
- ❖ Перуничих Бранко, *Крушевац у једном веку (1815-1915)*, Крушевац 1971.
- ❖ Перуничих Бранко, *Насеље и град Смедерево (1815-1915)*, Смедерево 1977.
- ❖ Перуничих Бранко, *Петровац на Млави*, Београд 1980.
- ❖ Перуничих Бранко, *Смедеревска Паланка и околина*, Смедеревска Паланка 1980.
- ❖ Перуничих Бранко, *Управа Вароши Београда (1820-1912)*, Београд 1970.
- ❖ Перуничих Бранко, *Чачак и Горњи Милановац, 1815-1865*, књ. 1, Чачак 1968.
- ❖ *Пирот и срез Нишавски 1801-1918, Грађа, књига прва 1803-1883*, сабрао и приредио Илија Николић, Пирот 1981.
- ❖ *Први српски устанак, акти и писма на српском језику*, књ. 1. (1804-1808), приредио Р. Перовић, Београд 1978.
- ❖ Петровић Вукашин и Никола, *Грађа за историју Краљевине Србије, Време прве владе кнеза Милоша Обреновића, Књига прва, од 1815. до 1821*, Београд 1882.

- ❖ Исти, *Грађа за историју Краљевине Србије, Време прве владе кнеза Милоша Обреновића, Књига друга, од 1821. до 1823*, Београд 1884.
- ❖ Поповић Јанићије, *Живот Срба на Косову 1812-1912*, Београд 1987.
- ❖ Поповић Петар, *Односи Србије и Црне Горе у 19. веку, (1804-1903)*, Београд 1987.
- ❖ Поповић Радомир, *Протокол и Регистар шабачког магистрата 1808-1812. године*, Шабач 2010.
- ❖ Поповић Сретен, *Путовање по Новој Србији*, Београд 1950.
- ❖ *Прилози за историју Првог српског устанка, необјављена грађа*, Приредио Р. Перовић, Београд 1954.
- ❖ Протић Антоније, *Повестница од почетка времена војвода српског Карађорђа Петровића, Казивања о српском устанку 1804*, приредила Драгана Самарцић, Београд 1980.
- ❖ Ристић Серафим, *Дечански споменици*, Београд 1864.
- ❖ *Савременици о Косову и Метохији 1852-1912*, приредио Д. Батаковић, Београд 1988.
- ❖ Савић Велибор, *Карађорђе, Документи*, књ. 1. (1804-1809), књ. 2. (1810-1812), књ. 3. (1813-1817), Горњи Милановац 1988.
- ❖ *Србија у години 1834, Писма грофа Боа-ле-Конта де Рињи министру иностраних дела у Паризу о тадашњем стању у Србији*, приредио Стојан Новаковић, Споменик СКА 24, Београд 1894.
- ❖ Станковић Тодор, *Путне белешке по Старој Србији 1871-1898*, Београд 1910.
- ❖ Стојановић Исидор, *Деловодни протокол Карађорђа Петровића, врховног војвода и господара народа српског*, Београд 1848.
- ❖ Стојановић Љубомир, *Стари српски записи и натписи*, 1-6, Београд 1902, 1903, 1905, 1923, 1925, 1926.
- ❖ Стојанчевић Владимир, *Протокол избеглица из Србије у Земуну 1813*, Зборник историјског музеја Србије 8-9 (1972), 43-85.
- ❖ *Турци са стране кнезу Милошу, фонд књажевске канцеларије*, превела и приредила М. Маринковић, Београд 2009.

- ❖ *Турски документи за Историја на Македонија, пописи од 19. век, књ. 1*, превод редакција и коментар Д. Ѓорѓијев, А. Шериф и Л. Благадуша, Скопје 1996.
- ❖ *Турски документи за Историја на Македонија, пописи од 19. век, књ. 2-7*, превод редакција и коментар Д. Ѓорѓијев, Скопје 1997-1999, 2001, 2002, 2004.
- ❖ *Турски документи за македонската историја, књ. 1 (1800-1803), књ. 2. (1803-1808), књ. 3. (1809-1817), књ. 4. (1818-1827), књ. 5. (1827-1839)*, приредио П. Џамбазовски Скопје 1951, 1953, 1955, 1957, 1958.
- ❖ *Турски извори за ајдутството и арамиството во Македонија књ. 5, (1775-1810)*, приредио А. Матковски, Скопје 1980.
- ❖ *Турски извори о српској револуцији 1804, књ. 1, списи царске канцеларије 1789-1804*, приредио Х. Шабановић, Београд 1956.
- ❖ Urquhart David, *Turkey and its resources: its municipal organization and free trade; The state and prospects of English commerce in the East; The new administration of Greece, its revenue and national possessions*, London 1833.
- ❖ Џамбазовски Климе, *Граѓа за историју македонског народа из Архива Србије (1820-1849)*, том 1, књ. 1, Београд 1979.

Литература

Монографије

- ❖ *An Economic and Social History of the Ottoman Empire Volume 2: 1600-1914*, ed. By H. Inalcik with D. Quataert, Cambridge University Press 1999.
- ❖ Anderson Mathew Smith, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966.
- ❖ Апостолски Михаило, *Прилеп и прилепско низ историјата*, Скопје 1971.
- ❖ Арсенијевић Лазар Баталака, *Историја српског устанка*, књ. 1-2, Београд 1898-1899.
- ❖ Барјактаревић Мирко, *Ругова*, Српски етнолошки зборник 74, Насеља српских земаља 36, Београд 1960.

- ❖ Бататковић Душан, *Косово и Метохија у српској историји*, Београд 1989.
- ❖ Исти, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, Приштина-Горњи Милановац 1991.
- ❖ Белов Михаил Валеревич, *Первое сербское восстание 1804-1813 гг и и Россия, События, документы, историография*, Нижний Новгород 1999.
- ❖ Битоски Крсте, *Охрид и Охридско низ историјата*, књ. 2, Скопје 1978.
- ❖ Богдановић Димитрије, *Књига о Косову*, Београд 1986.
- ❖ Бушетић Тодор, *Левач*, Београд 1903.
- ❖ Вукановић Татомир, *Арбанашки устанци 1826-1832*, Врање 1969.
- ❖ Исти, *Дреница, друга српска Света гора, антропогеографска и етнолошка разматрања вршена на терену и у народу 1934-1937. године*, Приштина 1998.
- ❖ Исти, *Копаничарство код Мијака*, Скопље 1941.
- ❖ Исти, Kulla Krenash, *Ћеле кула, арбанашка народна песма из Дренице*, Београд 1990.
- ❖ Исти, *Насеља у Србији у доба Првог српског устанка 1804-1813*, Врање 1975.
- ❖ Исти, *Срби на Косову 1-3*, Врање 1986.
- ❖ Вукићевић Миленко, *Карађорђе*, књ. 1-2, Београд, 1907, 1912.
- ❖ Вучо Никола, *Распадање еснафа у Србији*, књ. 1, Београд 1954.
- ❖ Гавриловић Михаило, *Милош Обреновић*, књ. 1-3, 1908, 1909, 1912.
- ❖ Димитријевић Сергије, *Аграрни односи за време Турака у лесковачком крају*, Лесковац 1951.
- ❖ Исти, *Стреља, Лесковчани у Првом српском устанку*, Лесковац 1954.
- ❖ Дедијер Јефто, *Нова Србија*, Београд 1913.
- ❖ Доклестић Љубиша, *Српско-македонските односи во 19-от век до 1897*, Скопје 1973.
- ❖ Дробњаковић Боривоје, *Космај, ко смо ми Космајци*, Београд 2007.
- ❖ Исти, *Смедеревско подунавље и Јасеница*, Српски етнолошки зборник 34, Насеља српских земаља 19, Београд 1935.

- ❖ Ђилас Јагош, *Школе на Косову и Метохији од Немањића до 1912*, Београд 2000.
- ❖ Ђорђевић Тихомир, *Из Србије кнеза Милоша, културне прилике од 1815. до 1839. године*, Београд 1929.
- ❖ Исти, *Из Србије кнеза Милоша, становништво, насеља*, Београд 1924.
- ❖ Исти, *Македонија*, Београд 1929.
- ❖ Исти, *Наш народни живот 1-10*, Београд 1930-1934.
- ❖ Исти, *Поред Топлице, путописне белешке*, Београд 1896.
- ❖ Исти, *Србија пре сто година (19 век)*, Београд 1996.
- ❖ Исти, *Рашка и околина*, Рашка 1987.
- ❖ Ердељановић Јован, *Доње Драгачево, антропогеографска испитивања*, Београд 1902.
- ❖ Ивановић Милан, *Метохија, споменици и разарања*, Београд 2013.
- ❖ Илић Радомир, *О Љубићким селима*, Српски етнографски зборник 5, насеља српских земаља 2, Београд 1903.
- ❖ *Историја српског народа 5-1*, Београд 1981.
- ❖ Јакшић Гргур, *Србија од 1812-1834*, Београд 1937.
- ❖ Јовановић М. Јован, *Јужна Србија од 18. века до ослобођења*, Београд 1990.
- ❖ Јовановић Коста, *Доње Драгачево, антропогеографска проматрања*, Београд 1908.
- ❖ Јовановић Петар, *Порече*, Српски етнологски зборник 51, Насеља српских земаља 28, Београд 1935.
- ❖ Јовићевић Андрија, *Малесија*, Српски етнологски зборник 27, Насеља српских земаља 15, Београд 1923.
- ❖ Karpat Kemal, *Ottoman Population 1830-1914; Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press 1985.
- ❖ Косанчић Иван, *Ново Пазарски Санџак и његов етнички проблем*, Београд 1912.
- ❖ Костић Коста, *Наши нови градови на Југу*, Београд 1922.

- ❖ Костић Петар, *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у 19. и почетком 20. века, (са успоменама писца)*, Призрен 1993.
- ❖ Исти, *Аутобиографија*, Београд 1997.
- ❖ Кршељаковић Хамдија, *Капетаније у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1954.
- ❖ Лапе Љубен, *Тетово и тетовско низ историјата*, књ. 1, Тетово 1982.
- ❖ Лутовац Милисав, *Бихор и Корита, антропогеографска испитивања*, Београд 1967.
- ❖ Исти, *Гора и Опоље, антропогеографска испитивања*, Београд 1955.
- ❖ Исти, *Етничке промене у области Старе Рашке*, Београд 1978.
- ❖ Исти, *Жупа александровачка, антропогеографска испитивања*, Београд 1954.
- ❖ Исти, *Ибарски Колашин, антропогеографска испитивања*, Београд 1954.
- ❖ Исти, *La Metohija, étude de géographie humaine*, Paris 1935.
- ❖ Исти, *Рожаје и Штавица, антропогеографска проучавања*, Београд 1960.
- ❖ Љушић Радош, *Вожд Карађорђе, биографија*, Београд 2005.
- ❖ Исти, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд 1986.
- ❖ Исти, *Књига о начертанију, национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд 2005.
- ❖ Исти, *Србија 19. века, изабрани радови*, књ. 1-3, Београд 1994, 1998, 2005.
- ❖ Исти, *Српска државност 19. века*, Београд 2008.
- ❖ Мијатовић Станоје, *Белица*, Београд 2008.
- ❖ Исти, *Левач и Теменић, насеља, порекло становништва, обичаји*, Београд 2012.
- ❖ Исти, *Ресава, насеља и порекло становништва*, Деспотовац 1994.
- ❖ Милићевић Ђ. Милан, *Додатак поменику из 1888, знаменити људи који су помрли до краја 1900. године*, Београд 1901.
- ❖ Исти, *Кнежевина Србија*, Београд 1973.
- ❖ Исти, *Краљевина Србија, нови крајеви*, Београд 1973.
- ❖ Исти, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1959.

- ❖ Недељковић Боривоје, *Историја баштинске својине у Новој Србији од краја 18. века до 1931. године*, Београд 1935.
- ❖ Николић Риста, *Врањска Пчиња у сливу Јужне Мораве, антропогеографска истраживања*, Београд 2007.
- ❖ Исти, *Околина Београда*, Српски етнографски зборник 5, насеља српских земаља 2, Београд 1903.
- ❖ Исти, *Пољаница и Клисуре*, Српски етнографски зборник 6, насеља српских земаља 3, Београд 1903.
- ❖ Исти, *Ширење Арнаута у српске земље*, Београд 1938.
- ❖ Новаковић Стојан, *Васкрс државе српске, политичко-историјска студија о Првом српском устанку 1804-1813*, Београд 1904.
- ❖ Исти, *Село*, Београд 1956.
- ❖ Исти, *Турско Царство пред Српски устанак*, Београд 1906.
- ❖ Нушић Бранислав, *Крај обала Охридског Језера. Белешке из 1892. године*, Београд 1894.
- ❖ Пантелић Душан, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, Београд 1949.
- ❖ Павловић Драгутин, *Покрет у Босни и Албанији против реформа Махмуда II (по архивској грађи)*, Београд 1913.
- ❖ Исти, *Србија за време последњег Аустријско-турског рата 1788-1791 (по архивској и другој грађи)*, Београд 1910.
- ❖ Павловић Радослав, *Подибар и Гокчаница*, Београд 1941.
- ❖ Исти, *Сеобе Срба и Арбанаса у ратовима 1876. и 1877-1878*, Београд 1957.
- ❖ Петровић Мита, *Финансије и установе обновљене Србиједо 1842*, књ. 1-3, Београд 1897-1899.
- ❖ Петровић Петар, *Шумадиска Колубара*, Српски етнолошки зборник 49, Насеља српских земаља 31, Београд 1949.
- ❖ Поплазаров Ристо, *За положбата во Тетовската област во првата половина на 19. век*, Тетово 1973.
- ❖ Поповић Нил, *Србија и Русија од Кочине крајине до св. Андрејевске скупштине*, књ. 1-2, Београд 1870.

- ❖ Поповић Радомир, *Аврам Петронијевић (1791-1852)*, Београд 2012.
- ❖ Радонић Јован, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1950.
- ❖ Радојчић Никола, *Географско знање о Србији почетком 19. века*, Београд 1927.
- ❖ Ранке Леополд, *Србија и Турска у 19. веку*, Београд 1892.
- ❖ Исти, *Српска револуција*, Београд 1965.
- ❖ Смиљанић Тома, *Кичевија*, Српски етнолошки зборник 51, Насеља српских земаља 28, Београд 1935.
- ❖ Исти, *Мијаџи Горна Река и Мавровско поље*, Београд 1926.
- ❖ Исти, *Племя Брсјака*, Београд 1930.
- ❖ Исти, *Племенске особине Мијака*, Београд 1924.
- ❖ Селишчев Афанасий Матвеевич, *Полог и его болгарско население, Исторические, этнографические и диалектологические очерки северо-западной Македонии (с этнографической картой Полога)*, София 1929.
- ❖ *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије*, Скопље 1937.
- ❖ *Споменица православног храма св. Богородице у Скопљу*, Скопље 1935.
- ❖ Срећковић Пантелија, *Владике фанариоти Рашко-призренске епархије од 1818-1854, по неиздатим документима*, Београд 1881.
- ❖ Стојанчевић Владимир, *Балканска политика Србије за ослобођење српског народа у Турској 1804-1878*, Лесковац 2005.
- ❖ Исти, *Два оружана сукоба на српско—турској граници из времена прве владе кнеза Милоша Обреновића, прилог познавању прилика прошлости Крушевачког краја*, Београд 1954.
- ❖ Исти, *Из историјске прошлости старе Рашке, расправе, чланци, огледи*, Пријепоље 2005.
- ❖ Исти, *Историјска прошлост Срба у Метохији од краја 18. Века до Српско-турских ратова 1876. и 1877/1878*. Власотинце 2008.
- ❖ Исти, *Јужнословенски народи у Османском Царству од Једренског Мира 1829. до Париског конгреса 1856. године*, Београд 1971.

- ❖ Исти, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима у 19. веку (1804-1878)*, Београд 1994.
- ❖ Исти, *Косовско-полимске миграције у Србију кнеза Милоша*, Београд 1961.
- ❖ Исти, *Лесковац и Лесковачка нахија у 19. веку (1804-1878)*, Лесковац 1987.
- ❖ Исти, *Милош Обреновић и његово доба*, Београд 1990.
- ❖ Исти, *Срби и Арбанаси (1804-1912)*, Београд 1994.
- ❖ Исти, *Србија у време првог устанка 1804-1813*, Лесковац 1989.
- ❖ Страњаковић Драгослав, *Арбанија и Србија у 19. веку*, Београд 1937.
- ❖ Sućeska Avdo, *Ajani, prilog proučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Sarajevo 1965.
- ❖ Терзић Славенко, *Стара Србија, драма једне цивилизације*, Београд 2012.
- ❖ Томић Јован, *Махмуд Бушатлија, паша скадарски, први период његовог рада (1784-1786)*, Београд 1908.
- ❖ Исти, *О Арнаутима у Старој Србији и Санџаку*, Београд 1913.
- ❖ Требјешанин Радос, *Лесковачки кадилук од 1830-1842*, Лесковац 1973.
- ❖ Трифуноски Јован, *Албанско становништво у Социјалистичкој Републици Македонији, антропогеографска и етнографска истраживања*, Београд 1988.
- ❖ Исти, *Битољско-прилепска котлина, антропогеографска проучавања*, Београд 1998.
- ❖ Исти, *Врањска котлина, антропогеографска испитивања*, књ. 1-2, Скопје 1963.
- ❖ Исти, *Горња Пчиња*, Београд 1964.
- ❖ Исти, *Качаничка клисура*, Београд 1950.
- ❖ Исти, *Кумановска област, сеоска насеља и становништво*, Скопје 1974.
- ❖ Исти, *Кумановско-прешевска Црна Гора*, Београд 1951.
- ❖ Исти, *Сеоска насеља Скопског поља*, Београд 1955.
- ❖ Исти, *Скопска Црна Гора*, Београд 1971.
- ❖ Исти, *Скопски Дервен*, Београд 1954.
- ❖ Исти, *Полог, антропогеографска проучавања*, Београд 1974.

- ❖ Исти, *Поречието на Кадина Река, антропогеографски испитувања*, Скопје 1952.
- ❖ Урошевић Атанасије, *Гњилане и околина*, Београд 2001.
- ❖ Исти, *Горња Морава и Изморник*, Приштина 1993.
- ❖ Исти, *Етничке промене на Косову током турске владавине*, Београд 1987.
- ❖ Исти, *Качаник*, Скопље 1932.
- ❖ Исти, *Косово, Приштина* 1990.
- ❖ Исти, *Куманово*, Скопје 1949.
- ❖ Исти, *О Косову, градови, насеља и други антропогеографски списиси*, Приштина 2009.
- ❖ Исти, *О Косову, антропогеографске студије и други списи*, Београд 2001.
- ❖ Исти, *Шарпланинска жупа Сиринић*, Скопје 1948.
- ❖ Филиповић Миленко, *Дебарски Дримкол*, Скопље 1939.
- ❖ Исти, *Етнолошке белешке из Пусте Реке*, Лесковац 1961.
- ❖ Исти, *Патишка*, Скопље 1931.
- ❖ Исти, *Различита етнолошка грађа*, Београд 1967.
- ❖ Исти, *Хас под Паитриком*, Сарајево 1958.
- ❖ Филиповић Миленко и Томић Персида, *Горња Пчиња*, Београд 1957.
- ❖ Хаци Васиљевић Јован, *Арнаути наше крви, Арнауташи*, Београд 1937.
- ❖ Исти, *Јужна Стара Србија, историјска, етнографска и политичка истраживања*, књ. 1, *Кумановска област*, Београд 1909.
- ❖ Исти, *Јужна Стара Србија, историјска, етнографска и политичка истраживања*, књ. 2, *Прешевска област*, Београд 1913.
- ❖ Исти, *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, Београд 1924.
- ❖ Исти, *Прилеп и његова околина, историјско-географска излагања*, Београд 1902.
- ❖ Исти, *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у 19. Веку (до Српско-турских ратова 1876. и 1877-1878)*, Београд 1928.
- ❖ Исти, *Скопље и његова околина, историјска, етнографска и културно-политичка излагања*, Београд 1930.
- ❖ Исти, *Скопски Хаци Трајко*, Београд 1933.

- ❖ Цвијић Јован, *Балканско полуострво* књ. 1-2, Београд 1987.
- ❖ Исти, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. 1-2, Београд 1996.
- ❖ Цамбазовски Климе, *Културне-општествение врски на Македонците со Србија во текот на 19. век*, Скопје 1960.

Чланци, расправе, прилози.

- ❖ Батаковић Душан, *Косово и Метохија, средишњи део Старе Србије*, у зборнику *Књижевност Старе и Јужне Србије до Другог светског рата*, Београд 1997, 249-255.
- ❖ Беличански Цветан, *Владањето на Целаледин бег во Охрид*, Историја, списание на историските друштва на СР Македонија 1-2 (1966), 98-107.
- ❖ Велимировић Милош, *Гусињска нахија са погледом на Малесију*, Годишњица Николе Чупића 32 (1913), 338-359.
- ❖ Исти, *На Комовима*, Браство 5 (1892), 15-106.
- ❖ Вукановић Татомир, *Становништво у Србији у доба првог српског устанка (1804-1813)*, Наше Стварање 34, 1-2, (1987), 128-187.
- ❖ Грујић Радослав, *Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак*, Гласник скопског ученог друштва 12 (1933), 33-77.
- ❖ Дробњаковић Боривоје, *Становништво у Србији за време Првог устанка*, у зборнику *Географски лик Србије у доба Првог устанка*, Београд 1954, 36-51.
- ❖ Костић Петар, *Листићи из даље и ближе прошлости, зло време*, Јужна Србија 1 (1922), 161-170.
- ❖ Исти, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија 2 (1922), 257-273.
- ❖ Исти, *Српска православна црквено-школска општина у Призрену*, Јужна Србија 3 (1923), 361-375.

- ❖ Лилић Борислава, *Миграције из неослобођених крајева Турске у Карађорђеву Србију 1804-1813. године*, Зборник Матице српске за историју 69-70 (2004), 61-76.
- ❖ Микић Ђорђе, *О трговини Косова и околних крајева у првој половини 19. века*, Гласник музеја Косова и Метохије 12 (1966), 75-98.
- ❖ Митровић Миодраг, *Порекло породице Џиноли, оснивача Пашиног конака у Врању*, Врањски гласник 3 (1967), 277-280.
- ❖ Недељковић Душан, *Горњореканска психичка група*, Гласник скопског научног друштва 13 (1934), 83-129.
- ❖ Исти, *Мавровска психичка група*, Гласник скопског научног друштва 7-8 (1930), 237-268.
- ❖ Николић Видосава, *Удео Лесковчана у етничкој композицији становништва Србије у 19. веку*, Лесковачки зборник 2 (1962), 30-42.
- ❖ Пандиловић Самуило, *Вуче Жикић оснивалац Делиграда у 1806. години*, Браство 12-13 (1908), 438-465.
- ❖ Поповић Аврам, *Врхлаб, Беласица и жупа Врховина, један приложак ка позавању историјске географије Средњег века*, Годишњица Николе Чупића 19 (1899), 242-256.
- ❖ Исти, *Устанак у горњем Ибру и по Копаонику од 1806. до 1813*, Годишњица Николе Чупића 27 (1908), 229-258.
- ❖ Поповић Анђелко, *Понишавље у Првом српском устанку*, Пиротски зборник 2 (1969), 85-107.
- ❖ Пузовић Љиљана, *Манастир Високи Дечани као стециште поклоничких путовања у 18. веку*, Богословље 2 (2012), 92-104.
- ❖ Иста, *Писанија монаха манастира Дечана у 18. веку, на примеру општог листа*, у зборнику *Дечани у светлу археографских извора*, (2012), 309-319.
- ❖ Радосављевић Недељко, *Београдска митрополија по попису из 1826*, Историјски часопис 58 (2009), 231-247.
- ❖ Исти, *Јоаникије митрополит Рашко-призренски*, Историјски часопис 61 (2012), 145-163.

- ❖ Радовановић Милован, *Становништво Призренског Подгора*, Гласник музеја Косова и Метохије 9 (1964), 253-415.
- ❖ Симић Стеван, *Историја Кратовске области*, Годишњица Николе Чупића 31 (1914), 141-243.
- ❖ Смиљанић Тома, *Ђурчин Кокале главар лазарпољски, прилог за проучавање угледних родова у Јужној Србији*, Гласник скопског научног друштва 21 (1940), 137-145.
- ❖ Срећковић Пантелија, *Сима Игуманов*, Браство 1 (1887), 39-50.
- ❖ Стојанчевић Владимир, *Да ли је Лесковац имао кнезове бератлије*, Лесковачки зборник 1 (1961), 6-12.
- ❖ Исти, *Становништво Србије за време Првог устанка*, Историјски часопис 3-4 (1955) 41-58.
- ❖ Исти, *Око учешћа Пироћанаца у Првом српском устанку 1805. године*, Пиротски зборник 1 (1968), 17-23.
- ❖ Терзић Славенко, *Историјско-Географске представе о Старој Србији у Европи и међу Србима*, Наша прошлост 9 (2008), 9-28.
- ❖ Исти, *Стара Србија, настанак имена и знања о њој до 1912*, Историјски часопис 42 (1995-1996), 91-110.
- ❖ Трифуноски Јован, *Арнауташи-посебна група шарпланинског становништва*, Етнолошке свеске 10 (1989), 59-64.
- ❖ Исти, *Србијанско заробљено становништво 1813. године насељено у Македонији*, Гласник српског географског друштва 57-1 (1977), 127-131.
- ❖ Тричковић Радмила, *Лесковац у 18. веку (1683-1804)*, Лесковачки зборник 11 (1972), 5-40.
- ❖ Иста, *Читлучење у Београдском пашалуку у 18. веку*, Зборник Филозофског факултета 11 (1970), 525-549.
- ❖ Хаџи Васиљевић Јован, *Град Битољ*, Браство 14 (1911), 202-258.
- ❖ Исти, *По кумановској и скопљанској околини*, Браство 5 (1892), 162-225.
- ❖ Храбак Богумил, *Косово и Метохија према Првом српском устанку*, Баштина 7 (1996), 151-168.

**НАУЧНО-НАСТАВНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА
У БЕОГРАДУ**

**РЕФЕРАТ О КВАЛИФИКОВАНОСТИ КАНДИДАТА И ПОДОБНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНЕ
ТЕМЕ ЗА ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ**

Част нам је да о кандидату **Урошу Шешуму** и предложеној теми докторске дисертације, *Србија и Стара Србија (1804-1839)*, поднесемо следећи реферат.

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ

Урош Шешум рођен је у Београду 1986. Завршио је Четврту београдску гимназију 2005. и исте године уписао основне студије историје на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је у марту 2010, одбранивши дипломски рад под називом *Српска четничка организација 1903-1905* на катедри за Историју српског народа у Новом веку, под менторством доц. др Милоша Јагодића. Мастер студије је уписао на истом Факултету, катедри и под руководством истог ментора 2010. Завршни мастер рад, насловљен *Српска четничка организација 1905-1908. године* одбранио је 2011. пред комисијом коју су чинили проф. др Радош Љушић, проф. др Сузана Рајић и ментор. Студент је докторских студија на истом Факултету и катедри од децембра 2011. Ментор му је проф. др Милош Јагодић. Од 2012. стипендиста је Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије; укључен је у рад на пројекту Министарства ев. бр. 177014, *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси*. Учествовао је на домаћем научном скупу *Српски народ на Балканском полуострву од 6. до 20. века* у организацији Филозофског факултета у Нишу 2013. године.

Кандидат је до сада објавио следеће радове.

- 1) *Војводе српске четничке организације 1903-1908*, Наша прошлост 11 (2011), 133-144. У раду су на основу архивске грађе и објављених извора анализирани положај, дужности, порекло војвода Српске четничке организације, која је деловала у Османском царству, тј. у Старој Србији и Македонији. Резултат истраживања је показао да су војводе били углавном староседеоци и да су њихов положај и дужности били устројени по узору на сличну бугарску организацију, ВМРО. Рад у том смислу представља потпуну новину у српској историографији.
- 2) *Српска четничка организација у Старој Србији 1903-1908. Теренска организација*, Српске студије 2 (2011), 231-258. Рад се бави настанком Српске четничке организације 1903. и њеним развојем до Младотурске револуције 1908. У њему је приказана и

структурно анализирана теренска организација, тј. ангажованост домаћег српског становништва у Старој Србији и Македонији у оквиру организације. У том смислу рад представља новину у науци, јер су радови раније писани о овој теми били посвећени деловању чета. Показано је да је успех организације био у подједнакој мери заслуга организованог домаћег житељства и паралелних институција власти које су створене, као и чета које су долазиле из Краљевине Србије. Рад је написан на основу релевантне научне литературе, објављених извора српског и бугарског порекла и необјављених извора српског порекла.

3) *Четници у Првом балканском рату 1912*, Српске студије 3 (2012), 63-83. Рад се бави учешћем четничких јединица у ослобођењу Старе Србије од османске власти. Фокус је стављен на улогу четничких одреда у реализацији ратног плана српске Врховне командне и на њихов допринос брзим војним успесима које су оствариле српске трупе. Пажња је посвећена и доприносу четника пацификацији поседнутих области. Рад је написан на основу релевантне научне литературе, објављених наративних и документарних извора, необјављене архивске грађе и штампе.

Кандидату су прихваћени за објављивање ови радови:

- 1) *Четничка организација у Скопској Црној Гори 1903-1908*, Добровољачки гласник (2013).
- 2) *О броју Срба у јужној Старој Србији 1903-1908*, Вардарски зборник.
- 3) *Друштво против Срба 1897-1902, Методи и мере бугарске дипломатије, Егзархије и Бугарско-македонско одринске револуционарне организације против ширења српског утицаја у Јужној Старој Србији и Македонији 1897-1902*, Српске студије 4 (2013).
- 4) *Насељавање Србије у Првом српском устанку*, у зборнику радова са научног скупа *Српски народ на Балканском полуострву од 6. до 20. века*, одржаном на Филозофском факултету у Нишу 2013.

Предложена тема докторске дисертације кандидата Уроша Шешума гласи: ***Србија и Стара Србија (1804-1839)***.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет предложене теме докторске дисертације представља проучавање односа између обновљене нововековне српске државе и Старе Србије. Хронолошки оквир омеђен је почетком Српске револуције, тј. избијањем Првог српског устанка (1804) и абдикацијом кнеза Милоша Обреновића у Кнежевини Србији, односно доношењем Гилханског хатишерифа у Турској (1839), чиме је званично отпочео период реформи у Османском

царству, познат као Танзимат. Под Старом Србијом подразумева се простор Османског царства јужно од граница Србије, који је чинио саставни део српских средњовековних држава и саставни део јужних епархија Српске патријаршије, укинуте 1766. Реч је о области која се на југу простирала до линије Охрид – Прилеп – Штип. У периоду обухваћеним дисертацијом, дошло је до обнове српске државности на територији Београдског пашалука и неколико суседних нахија, док су Старом Србијом владали, мање или више независно од султана, наследни главари из појединих истакнутих албанских породица. Док је српски народ у Србији стицао статус слободних грађана, дотле су Срби у Старој Србији били у положају потчињене раје и живели у анархичним приликама у којима су се њихове области налазиле. Дакле, предмет предложене теме докторске дисертације представљају свеукупни узајамни односи Србије и Старе Србије у наведеном периоду.

У складу са наведеним предметом стоје и циљеви дисертације. Они обухватају следеће конкретне аспекте: 1) место Старе Србије у ослободилачким плановима и војним операцијама српских устаника од 1804. до 1815. године; 2) учешће Срба из Старе Србије у Српској револуцији; 3) имиграцију Срба из Старе Србије у Србију, укључујући анализу њених узрока и обима; 4) допринос тих имиграната увећању и јачању слоја хришћанског варошког становништва Србије и развоју заната и трговине; 5) следствено бројчано слабљење српског народа у Старој Србији и досељавање албанског становништва; 6) међусобни однос власти у Кнежевини Србији и истакнутих црква и манастира у Старој Србији – Дечана, Грачанице, Лешока, Св. Јована Бигорског и др; 7) трговачке везе Кнежевине Србије и Старе Србије; 8) рад иконописаца, зидара и других мајстора из Старе Србије у Србији; 9) везе кнеза Милоша и других истакнутих старешина Кнежевине Србије са наследним пашама у Старој Србији и последице тих веза на положај Срба у Старој Србији и 10) свест српског народа у Србији и Старој Србији о заједничкој националној припадности и потреби потпуног ослобођења од турске власти и уједињења.

Предложена тема до сада није била монографски обрађена у историографији. О неким њеним сегментима је писано у тематски много ширим делима Михаила Гавриловића, *Милош Обреновић 1-3* и Владимира Стојанчевића, *Јужнословенски народи у Османском царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856*. Појединачни подаци о овој теми се могу наћи разбацани у разним научним чланцима и расправама. Према томе, предложена тема је потпуно оригинална, захтева фундаментално и темељно истраживање историје Старе Србије у првим деценијама 19. века и у том смислу откривање нових чињеница, те њихово стављање у контекст односа са нововековном

Србијом. На тај начин ће се постићи два циља: истражиће се историја Старе Србије у наведеном периоду и утврдиће се обим и карактер њених односа са Србијом. У крајњој линији, рад ће показати и ступањ српске националне интегрисаности почетком 19. века на значајном делу српског етничког простора.

3. ОПИС САДРЖАЈА (СТРУКТУРЕ ПО ПОГЛАВЉИМА) ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предложена дисертација биће подељена у десет поглавља, укључујући предговор и закључак. Њена структура биће тематско-хронолошка.

У Преговору ће кандидат објаснити значај теме, изнети циљ истраживања и краћи критички осврт на коришћену литературу и изворе.

Прво, уводно, поглавље, биће насловљено *Симптоми босфорског болесника*. У њему ће се приказати опште стање Османског царства крајем 18. и почетком 19. века, а фокус ће бити стављен на прилике у Старој Србији, односно на владавину и методе владавине мање или више независних паша. При томе ће се указати на њихово учешће у ратовима против устаника у Србији и Грчкој и против Русије, као и на њихове међусобне сукобе и сукобе са централном влашћу. То је неопходно ради контекстуализације положаја Срба у Старој Србији и објашњења неких појава, попут читлучења, досељавања Албанаца, али и опстајања кнежинске самоуправе у неким областима.

Друго поглавље има наслов *Васкрс државе српске*. У њему ће кандидат описати и анализирати место Старе Србије у плановима и ратовању устаника 1804-1813. При томе ће узети у обзир устаничку историјску свест о постојању и распрострањању српске средњовековне државе и потребни њеног обнављања, све аспекте учешће Старосрбијанца у Првом српском устанку, миграције изазване Устанком и свеобухватне последице тих миграција.

Наредно поглавље насловљено је цитатом позајмљеним из једне старосрбијанске народне епске песме и гласиће *Дигни барјак ти Милош војвода*. Њиме ће бити обухваћено стварање Србије, најпре као полуаутономне (до 1830), а потом као аутономне Кнежевине под султановим суверенитетом и њен, заправо Милошев, однос према Старој Србији. Овде ће бити описана и анализирана политика кнеза Милоша према пашама у Старој Србији у свим њеним аспектима (трговачким, финансијским, политичким, војним). Посебна пажња биће посвећена утицају односа србијанског кнеза са пашама на положај Срба у Старој Србији. Такође ће се испитати да ли су се и колико ти односи променили након проширења Србије 1833. на рачун санџака којима су неки од наследних паша управљали.

Четврто поглавље носи наслов *Пад пашалара и Милоша*. У њему ће бити описана два паралелна и истовремена процеса који су се одвијали у Србији и у Старој Србији: у првој је, под унутрашњим притиском опозиције, кнез Милош морао да попусти апсолутизму и на крају адбидицирао 1839, а у другој су паше под притиском централне власти постепено губиле моћ и коначно подлегле централизацији, такође 1839.

Пето поглавље, *Прогон и гоњење дуката*, биће посвећено једном од најважнијих облика корелације Србије и Старе Србије – миграцијама 1815-1839. Испитаће се узроци досељавања Срба из Старе Србије у Србију, обим имиграције и њене последице. Конкретно, кандидат ће проучити, колико то извори дозвољавају, број, живот и делатност досељеника у новој средини, односе са староседеоцима, занимања и, посебно, допринос развоју варошких заната. Наличије досељавања Срба у Србију било је досељавање Албанаца из данашње Албаније у Стару Србију, што такође представља једну од важних последица поменутих миграционих кретања која ће бити испитана.

Наредно поглавље, насловљено *Татије Немањића*, односиће се на проучавање културних, пре свега духовних, веза између Старе Србије и Србије. Кандидат ће пажњу посветити везама које су одржавали монаси најважнијих манастира из Старе Србије са властима и народом у Србији и подробно ће анализирати карактер тих веза. При томе ће обратити пажњу на постојање и испољавање историјске и националне свести код јединог, колико – толико, ученог хришћанског друштвеног слоја у Старој Србији, свештенства и монаштва. Такође, неће бити занемарено ни проучавање рада мајстора из Старе Србије на обнови и зидању нових цркава у Кнежевини.

Седмо поглавље носиће наслов *Каравани и панађури*. Оно ће бити посвећено свим облицима трговачких односа између Србије и Старе Србије. Укључиваће опис и анализу обима трговине, места размене, предмете трговине и начина пословања. При томе ће се имати у виду и значај трговине за међусобно упознавање људи из разних крајева, па према томе и за прожимање различитих утицаја.

Последње поглавље, *Српски цар Стјепане и крале-цар Душан*, које у наслову садржи називе цара Душана из србијанске и старосрбијанске епике биће посвећено анализи народне усмене књижевности. Она је представљала у своје време аутентичан израз историјске свести и идентитета најширих и најчешће неписмених слојева становништва. Према томе, она је врло важан историјски извор за проучавање два поменута питања, па ће јој кандидат у том смислу и приступити.

У закључку ће бити изнети најважнији резултати истраживања и биће указано на нека питања која би евентуално остала отворена.

4. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ ЋЕ СЕ ПОЛАЗИТИ У ИСТРАЖИВАЊУ

Хипотезе од којих ће кандидат поћи у истраживању јесу следеће.

- 1) Косово Поље и цела Стара Србија имали су значајно место у свести Срба у Србији за време Првог српског устанка и прве владавине кнеза Милоша.
- 2) Државотворни планови Карађорђа и кнеза Милоша одражавали су свест о распрострањању српског етничког простора на југу.
- 3) Српска револуција је имала одјек у Старој Србији.
- 4) Први српски устанак се негативно одразио на етничку заступљеност Срба у Старој Србији.
- 5) У демографској структури Србије 1804-1813 значајан удео су имали Старосрбијанци.
- 6) Положај Срба под влашћу полунезависних паша у Старој Србији био је релативно подношљив.
- 7) Последице борбе полунезависних паша из Старе Србије и централне власти негативно су се одразиле на положај тамошњег српског народа, који се због тога исељавао у Србију.
- 8) Имиграција Албанаца у Стару Србију и емиграција Срба из ње хронолошки се подударају, и то у контексту ратне мобилизације Албанаца у првој половини 19. века.
- 9) Исељавања муслимана из Србије 1833. утицало је на инверзну миграцију Срба из Старе Србије.
- 10) Утицај досељеника из Старе Србије био је пресудан за развој занатства у варошима Србије.
- 11) Везе са Србијом допринеле су побољшању стања манастира и цркава у Старој Србији.
- 12) Однос кнеза Милоша са пашама у Старој Србији допринео је побољшању положаја тамошњих Срба.
- 13) Трговински промет између Србије и Старе Србије умногоме је допринео економском просперитету Србије.
- 14) Мајстори из Старе Србије допринели су својим радом развоју црквене архитектуре у Србији.
- 15) Народна усмена књижевност хришћана из Старе Србије одражавала је њихову српску историјску и националну свест.

5. МЕТОДЕ КОЈЕ ЋЕ СЕ У ИСТРАЖИВАЊУ ПРИМЕНИТИ

Кандидат ће у истраживању применити уобичајени метод историсјке науке: прикупљање и анализа научне литературе, објављених и необјављених историјских извора

и потом синтеза према наведеној структури. Важно је истаћи да ће ова дисертација бити написана превасходно на основу необјављених и објављених историјских извора. Најважнији извори за истраживање ове теме похрањени су у Архиву Србије, Историјском архиву Београда, Архиву САНУ и Народној библиотеци у Београду. Списак архивских и библиотечких фондова које ће кандидат проучити приложен је уз списак предложене литературе.

6. ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Од ове дисертације се конкретно очекује да расветли историју Старе Србије у прве четири деценије 19. века, да објасни свеукупни положај српског народа у њој, да покаже какав је био и у чему се конкретно састојао међусобни однос Србије и Старе Србије, те да тако попуни празнину која постоји у историографији. На тај начин, наука ће добити поуздано полазиште за анализу истих проблема у деценијама које су следиле, па ће у перспективи моћи да се стекне слика о историји Старе Србије и односу Србије према њој током читавог дугог 19. века.

7. ЗАКЉУЧАК

Комисија закључује следеће:

- 1) Кандидат је потпуно квалификован за израду предложене докторске дисертације.
- 2) Предложена тема докторске дисертације је оригинална и дисертација ће представљати значајан допринос историјској науци.
- 3) Предложени садржај и структура дисертације су одговарајући и у свему усклађени са темом.

На основу свега напред наведеног, Комисија је слободна да препоручи Научно-наставном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да одобри предлог теме докторске дисертације кандидата Уроша Шешума, *Србија и Стара Србија (1804-1839)*.

У Београду,
26. децембра 2013.

Чланови комисије:
Проф. др Војин Дабић

Проф. др Сузана Рајић

Доц. др Чедомир Антић

Проф. др Милош Јагодић, ментор
